

Marzena Makowska-Iskierka

PROCESY URBANIZACYJNE NA TERENACH TURYSTYCZNO-WYPOCZYNKOWYCH STREFY PODMIEJSKIEJ ŁODZI (KONCEPCJA PRACY DOKTORSKIEJ)

Zarys treści: W artykule przedstawiono koncepcję rozprawy doktorskiej dotyczącej wszystkich płaszczyzn procesów urbanizacyjnych, zachodzących na terenach turystyczno-wypoczynkowych strefy podmiejskiej Łodzi. Ukazano konstrukcję pracy, jej hipotezy, założenia i cele, a także metody badawcze i materiały źródłowe.

Słowa kluczowe: procesy urbanizacyjne, urbanizacja turystyczna, przestrzeń urbanizacji turystycznej, tereny turystyczno-wypoczynkowe, strefa podmiejska Łodzi

Key words: urbanization processes, tourism urbanization, tourism urbanization space, tourist destinations and recreational areas, the urban fringe zone of Łódź

Obszary położone w niedużej odległości od dużego miasta, mające walory turystyczne (zwłaszcza przyrodnicze) są bardzo chętnie wybierane za cel nowego miejsca zamieszkania. Gwarantują ciszę, wypoczynek, większą swobodę i przestrzeń, które są niezwykle potrzebne głównie mieszkańcom wielkich miast, zmęczonych pracą, hałasem i pędem życia. Osoby będące w dobrej sytuacji majątkowej decydują się coraz częściej na zakup nieruchomości i budowę domu w takim miejscu. Często najpierw spędzają na nim jedynie weekendy i wakacje, ale z czasem przenoszą się do niego na stałe. Pod wpływem dużej liczby wypoczywających działkowców i szybko zwiększającej się liczby nowych mieszkańców dokonują się na tych terenach istotne i trwałe przemiany.

Przygotowywana rozprawa doktorska ma na celu zidentyfikowanie i zbadanie procesów urbanizacyjnych we wszystkich ich aspektach, zachodzących na terenach turystyczno-wypoczynkowych strefy podmiejskiej Łodzi. Przeanalizowane zostaną więc zjawiska dokonujące się w sferze demograficznej, ekonomicznej, przestrzennej i społecznej. W tym celu w pracy postawiono dwie hipotezy:

1. Osadnictwo turystyczne (letniskowe) w okolicach dużych miast (np. Łodzi) jest etapem w procesie urbanizacji terenów podmiejskich.
2. Rodzaj, wielkość i tempo przemian funkcji turystyczno-wypoczynkowych w mieszkaniowe w miejscowościach leżących w strefie podmiejskiej dużego miasta zależą od:
 - lokalizacji i dostępności komunikacyjnej,
 - walorów naturalnych i zagospodarowania terenu (infrastruktury),
 - historii i czasu pełnienia przez miejscowość funkcji wypoczynkowej,
 - struktury społeczno-ekonomicznej i zawodowej właścicieli działek,
 - postępu cywilizacyjnego, tj. polityki państwa, zamożności społeczeństwa, przemian społeczno-zawodowych, mody.

Aby zweryfikować tak postawione hipotezy, w pracy przyjęto następujące założenia:

1. Urbanizacja turystyczna jest procesem złożonym, zmierzającym do wszechstronnych i trwałych przekształceń przestrzeni wiejskich w miejskie, a procesy te są związane głównie z wyjazdami wypoczynkowymi i przenoszeniem się na stałe mieszkańców miast na tereny pełniące funkcje wypoczynkowe (Dziegieć 1995).
2. Przeobrażenia przestrzeni geograficznej (z wiejskiej w miejską) są najbardziej widoczne wokół dużych miast, bo miasta te najsilniej oddziałują na swoje strefy podmiejskie (Rakowski 1985).
3. Procesy przemian funkcji wypoczynkowych w mieszkaniowe są najbardziej zauważalne w miejscowościach o wcześniej ukształtowanym lub silnie zaawansowanym stopniu rozwoju funkcji wypoczynkowej.
4. Miejscowości turystyczno-wypoczynkowe położone w strefie podmiejskiej, podlegające procesowi urbanizacji, w przyszłości staną się satelitami – sypialniami dla mieszkańców miast, a ich granice administracyjne są tylko umowne.

Nadrzędnymi celami pracy są więc:

1. Zweryfikowanie hipotez.
2. Określenie specyficznych cech urbanizacji na terenach osadnictwa letniskowego strefy podmiejskiej Łodzi.
3. Wyznaczenie etapów (faz) rozwoju procesów urbanizacyjnych na terenach turystyczno-wypoczynkowych strefy podmiejskiej Łodzi oraz dokonanie klasyfikacji i typologii miejscowości według stopnia zaawansowania procesów urbanizacyjnych.
4. Sprecyzowanie kryteriów (mierników) do określania stopnia urbanizacji obszarów podmiejskich pełniących funkcje turystyczno-wypoczynkowe.

Ponadto postawiono szereg pytań i celów pomocniczych:

- Jakie przemiany funkcji turystyczno-wypoczynkowej zaszły w miejscowościach leżących w strefie podmiejskiej Łodzi (od 1982 r.) i jaki miały one wpływ na charakter tych jednostek?
- Jakie są kierunki i konsekwencje przemian dokonujących się na terenach podmiejskich pod wpływem m.in. ruchu turystycznego, głównie mieszkańców miast, w płaszczyźnie: ekonomicznej, funkcjonalnej (przestrzennej), morfologicznej i społecznej?
- Jak można ocenić skutki rozwoju turystyki i wypoczynku na terenach wiejskich leżących w pobliżu dużego miasta?

- W jakim stopniu proces urbanizacji (turystycznej) doprowadził do funkcjonalnego przekształcenia terenów wiejskich (rolniczych, leśnych) i czy zmieniły one swoją pozycję w sieci osadniczej?
- Czy funkcje wypoczynkowe w badanych miejscowościach przestały istnieć, a jeśli nie, to jakie mają obecnie znaczenie?

Praca, w nawiązaniu do postawionych hipotez i celów, została podzielona na 9 rozdziałów. Pierwszy z nich przedstawia przedmiot, podmiot i zakres badań, a więc założenia, hipotezy i cele badawcze, a także przegląd literatury dotyczącej problemów badawczych i obszaru badań, ponadto materiały źródłowe i metody badawcze. W drugim rozdziale dokonano analizy pojęcia urbanizacji *sensu largo*, kolonizacji i urbanizacji turystycznej oraz wzajemnych relacji między nimi, jak również scharakteryzowano przestrzeń urbanizacji turystycznej (Liszewski 1995). W dalszej części został opisany obszar badań pod względem genezy miejscowości wypoczynkowych, lokalizacji, dostępności komunikacyjnej, a także walorów przyrodniczych i antropogenicznych.

Rozdział czwarty dotyczy przemian, jakie dokonują się na terenach turystyczno-wypoczynkowych strefy podmiejskiej Łodzi w płaszczyźnie demograficzno-zawodowej. Omówiono w nim m.in. gęstość zaludnienia, liczbę osób zameldowanych na pobyt stały i ich strukturę demograficzną (tj. płeć, wiek, obciążenie demograficzne, współczynnik feminizacji) oraz stan cywilny, wykształcenie i zawód. Przeprowadzono też analizę meldunków stałych według lat i pochodzenia terytorialnego miejscowej ludności. Scharakteryzowano również „nowych” czasowych mieszkańców – ankietowanych turystów i działkowiczów – pod względem płci, wieku, wykształcenia, stanu cywilnego i rodzinnego, wykonywanego zawodu, zarobków, pochodzenia.

W piątym rozdziale poruszono szerokie zagadnienie przemian w płaszczyźnie przestrzenno-fizjonomicznej, a więc dotyczących struktury użytkowania ziemi i form własności gruntów, układu przestrzennego i funkcjonalnego miejscowości, fizjonomii zabudowy oraz wyposażenia miejscowości w urządzenia infrastruktury technicznej i społecznej. Dokonano w nim m.in. klasyfikacji badanych miejscowości według zajmowanej powierzchni, typogramów oraz analizy dynamiki i kierunków zmian użytkowania ziemi, określono kierunki przewodnie metodą K. Doi. Przeanalizowano formy własności gruntów i korelacje z poszczególnymi rodzajami użytków. Porównano zmiany układów przestrzennych i funkcjonalnych badanych obszarów turystyczno-wypoczynkowych, opisano rozmieszczenie i układ działek, zmiany ich liczby i wielkości oraz korelacje z użytkowaniem ziemi, a także zagospodarowanie, wygląd i wiek działek. Opisano również wiek domów, koncentrację przestrzenną i gęstość indywidualnej zabudowy, zmiany liczby, rodzaju i powierzchni budynków mieszkalnych oraz letniskowych. Skoncentrowano się też na fizjonomii zabudowy i jej typach, uwzględniając architekturę, materiał ścian, rodzaj i pokrycie dachu, wyposażenie, liczbę izb i kondygnacji itp. Ponadto została omówiona infrastruktura techniczna i społeczna terenów wypoczynkowych.

W rozdziale szóstym opisano przemiany w płaszczyźnie ekonomicznej, a więc handel działkami, inwestycje budowlane (ruch budowlany) i działalność indywidualnych podmiotów gospodarczych. Porównano w tym celu oferty sprzedaży nieruchomości (działek i domów) na terenach wypoczynkowych strefy podmiejskiej Łodzi

w zakresie rodzaju oferty i cen, przeanalizowano liczbę i rodzaj pozwoleń na budowę domów letniskowych i całorocznych wydanych w latach 1999-2004, dokonano też charakterystyki porównawczej podmiotów gospodarczych według czasu powstania, rodzaju prowadzonej działalności, miejsca jej wykonywania i zamieszkania właściciela.

Następnie przedstawiono przemiany w płaszczyźnie kulturowej, czyli relacje między stałymi mieszkańcami a turystami (użytkownikami działek) oraz scharakteryzowano działalność organizacji społecznych działających w badanym obszarze. Wykorzystano przy tym informacje z przeprowadzonych wywiadów i ankiet. Określono dzięki nim pochodzenie właścicieli działek, częstość i charakter wzajemnych kontaktów z mieszkańcami, jakość wypoczynku, możliwość dalszego rozwoju turystyki i osadnictwa letniskowego, dostrzeganie korzyści z rozwoju turystyki na tych obszarach, motywy zakupu nieruchomości w danej miejscowości oraz zamierzenia przeniesienia się na stałe w tereny turystyczne. Funkcjonujące organizacje kulturalne, rozrywkowe, ekologiczne i inne opisano pod kątem charakteru i celów ich działalności, a także podjęto próbę oceny ich wpływu na aktywizację społeczności lokalnych.

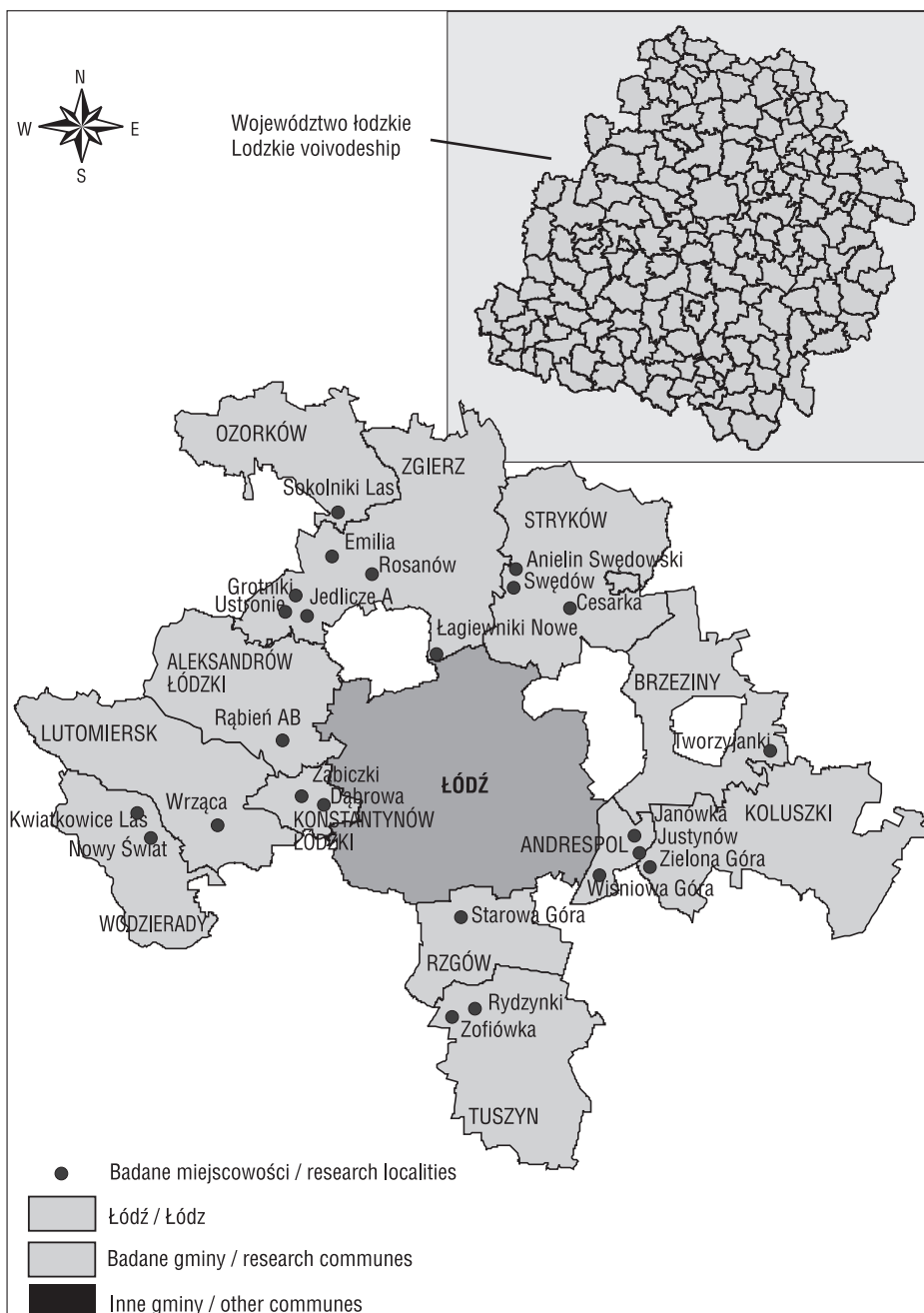
Na koniec przeprowadzono klasyfikację i typologię miejscowości turystyczno-wypoczynkowych położonych w strefie podmiejskiej Łodzi według stopnia zaawansowania procesów urbanizacyjnych. Pracę kończy podsumowanie oraz liczne załączniki (plany, fotografie i inne materiały).

Zgodnie z przyjętymi założeniami, do szczegółowych badań zakwalifikowano 24 miejscowości turystyczno-wypoczynkowe położone w strefie podmiejskiej Łodzi (Ryc. 1). Wybrano, według typologii A. Matczaka, 9 sołectw o ukształtowanej funkcji wypoczynkowej i 15 o funkcji silnie zaawansowanej¹ (Matczak 1982). Były one zlokalizowane w granicach 5 powiatów (brzezińskiego, łaskiego, łódzkiego-wschodniego, pabianickiego, zgierskiego) i 12 gmin (Zgierz, Andrespol, Wodzierady, Stryków, Tuszyń, Konstancinów Łódzki, Ozorków, Lutomiersk, Aleksandrów Łódzki, Brzeziny, Rzgów, Koluszki) województwa łódzkiego. W 2004 r. zajmowały łącznie powierzchnię 101,3 km² (najmniejsza miejscowość miała 0,7 km², największa 16,2 km²). Tereny te były w 44,3% zalesione, użytki rolne stanowiły 35,5% całkowitej powierzchni, a grunty zurbanizowane 18,8%. W badanych 24 miejscowościach zameldowanych było na stałe 11555 mieszkańców. W obszarze tym znajdowało się 24936 działek i 9355 domów (z tego 58,3% letniskowych).

Aby zweryfikować postawione hipotezy, przeprowadzono w latach 2004-2006 szczegółowe badania kameralne i terenowe, podczas których zebrano bardzo obszerny materiał teoretyczny, statystyczny i kartograficzny. Dzięki bogatej literaturze przedmiotu udało

¹ Sumaryczny wskaźnik funkcji wypoczynkowej został wyliczony przez A. Matczaka (1982) za pomocą trzech mierników: ruchu wypoczynkowego ($F_w = \text{liczba turystów} / \text{liczba ludności miejscowej} * 100$), wielkości terenów wypoczynkowych ($F_{wt} = \text{powierzchnia terenów wypoczynkowych} / \text{powierzchnia całkowita osiedla}$), zabudowy wypoczynkowej ($F_{wz} = \text{liczba domów letniskowych} / \text{liczba domów mieszkalnych} * 100$).

Do miejscowości o ukształtowanej funkcji wypoczynkowej należała: Grotniki, Janówka, Justynów, Nowy Świat, Sokolniki Las, Swędów, Ustronie, Wrząca, Żabiczki, a o silnie zaawansowanej: Anielin, Cesarka, Dąbrowa, Emilia, Jedlicze A, Kwiatkowice, Łagiewniki Nowe, Rąbień AB, Rosanów, Rydzynki, Starowa Góra, Tworzyjanki, Wiśniowa Góra, Zielona Góra, Zofiówka.

Ryc. 1. Lokalizacja obszaru badań
Figure 1. Location of research area

się osadzić w niej mocno przedmiot i podmiot pracy. Różnorodne materiały źródłowe pozyskano bezpośrednio w wytypowanych miejscowościach wypoczynkowych, jak również w odpowiadających im urzędach gmin i starostwach powiatowych. Do analiz wykorzystano przede wszystkim:

- wypisy z kart meldunkowych,
- statystyki GEOD-2 zawierające wykaz gruntów oraz zestawienia gruntów według klasy użytków lub konturów klasyfikacyjnych,
- plany geodezyjne obrębów w skali 1:5000,
- „Rejestry wymiarowe podatku od nieruchomości wg rodzajów” z 2004 r.,
- wypisy ze skorowidzów działek lub wykazy działek,
- „Rejestry pozwoleń na budowę domów” z lat 1999-2004,
- wykazy budynków oddanych do użytku (wykaz niepełny),
- oferty sprzedaży nieruchomości,
- rejestry podmiotów gospodarczych,
- informacje z „Miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego” miejscowości lub ze „Studium uwarunkowań rozwoju” gmin i miejscowości.

Skorzystano również z wyników badań ankietowych (125 z mieszkańcami i 109 z użytkownikami działek) oraz inwentaryzacyjnych (189 domów i działek rekreacyjnych, 211 mieszkalnych). Ponadto odwoływano się, w celach porównawczych, do opracowania A. Matczaka, prac magisterskich poświęconych niektórym z miejscowości (np. M. Makowska), a także do „Rocznika statystycznego województwa łódzkiego z 2003 r.”, wyników NSP z 2002 r. i lokalnych publikacji (Makowska 2002).

W pracy posłużono się wieloma metodami statystycznymi; zastosowano m.in. analizę jednej zmiennej, miary współzmienności (mediana, średnia arytmetyczna) i miary rozproszenia (wariancja, odchylenie standardowe), wskaźniki dynamiki. Przeprowadzono również analizę współzależności zmiennych za pomocą współczynnika korelacji według momentu iloczynowego K. Pearsona (r Pearsona) dla cech mierzalnych, posłużono się też współczynnikiem korelacji rang Ch. Spearmana. Do określenia kierunków przewodnich w strukturze wykorzystano metodę K. Doi. W celu sklasyfikowania badanych miejscowości, według stopnia zaawansowania procesów urbanizacyjnych, zastosowano grupowanie hierarchiczne metodą Warda.

Uzyskane wyniki badań i ich analiza posłużyły do ustalenia i oceny specyficznych cech urbanizacji, zachodzących w różnych aspektach, na terenach turystyczno-wypoczynkowych strefy podmiejskiej Łodzi. Zastosowanie różnorodnych metod badawczych umożliwiło zaproponowanie kryteriów (mierników) do określania stopnia ich urbanizacji. Przeprowadzone wnioskowanie pozwoliło natomiast zweryfikować postawione w pracy hipotezy i osiągnąć postawione cele.

Literatura

- Dziegieć E., 1995, *Urbanizacja turystyczna terenów wiejskich w Polsce*, Turyzm, T 5, 1, 5-56.
- Liszewski S., 1995, *Przestrzeń turystyczna*, Turyzm, T 5, 2, 87-103.
- Makowska M., 2002, *Przemiany funkcji turystyczno-wypoczynkowej Miasta-Ogrodu Sokolniki*, m.szynopsis pracy magisterskiej, Łódź, 133.

Matczak A., 1982, *Funkcja wypoczynkowa strefy podmiejskiej Łodzi*, maszynopis pracy doktorskiej, Łódź, 189.

Rakowski W., 1985, *Urbanizacja stref podmiejskich*, Acta Universitatis Lodziensis, Folia Geographica, 5, 313-325.

Urbanization processes in tourist areas of the urban fringe zone of Łódź. (outline of Ph.D. thesis)

Summary

Beautiful green areas situated near big cities are becoming more and more popular with city dwellers looking for a new place to live. A suburban neighbourhood virtually guarantees peace and quiet. This is especially attractive to people who are tired of living in the constant noise and chaos of a big city. Therefore, those who are affluent enough to make the move, abandon city centres for the outskirts and other outlying areas. Large numbers of city dwellers buy plots of land, initially just for recreational purposes, and then decide to settle down in the completely different surroundings of the suburban landscape. The process of moving from cities to suburbs is, of course, a gradual one. One consequence of this new trend is a strong or moderate influence being exerted on formerly "green" areas, now being populated by an increasing number of people who prefer to live a semi-rural lifestyle.

The aim of this paper is to identify and study all the aspects of urbanization processes taking place in the tourist destinations of the urban fringe zone of the city of Łódź. The paper analyzes factors such as demographics, economics, society, as well as the changes brought about by the transition of outlying green areas into suburban areas. migrations. The following two hypotheses are put forth in the paper:

1. The presence of a tourist enclave near a large city such as Łódź is a crucial first step in the urban development of outlying areas.
2. The pace and type of transformation of tourist and recreational regions depend on:
 - access to transportation,
 - natural beauty and infrastructure in an area,
 - the role the area has played as a tourist and recreational spot,
 - the social and economic status of land owners,
 - progress of civilization, state policy, material status, social changes, and trends.

In order to verify the above hypotheses, the paper makes the following assumptions:

1. Tourism urbanization is a complex process leading to radical changes in rural areas, slowly transforming them into urban areas. The actions bringing about these transitions are mainly city-country migrations.
2. The transformation of the countryside into suburban space is most clearly visible near large cities which tend to have a far-reaching effect on their suburban zones.
3. The transition from recreational area to residential area is generally most apparent in regions where recreational features had been well developed for a number of years.

4. Tourist and recreational enclaves exposed to urbanization processes and located close to large cities are bound to become satellite cities for their parent metropolitan centers. The boundaries between these new satellite cities and their parent urban centers will be quite debatable.

The principal goals of this paper are:

1. The verification of the two hypotheses.
2. The description of the distinct features of tourist enclaves in the Lodz suburban zone.
3. The outline of the stages (phases) of the urbanization processes taking place in the Lodz suburban zone as well as the creation of a typology based on progress in suburbanization.
4. The identification of criteria describing the degree to which the given suburban areas have become urbanized.

Moreover, the paper raises a wide range of questions:

- What kind of changes have taken place in the Lodz suburban zone and how did they influence that particular zone?
- What are the consequences of the changes taking place in suburban regions exposed to the migration of city dwellers, especially as far as the economy, land, and society are concerned?
- To what extent has the process of urbanization rearranged the former functions of the countryside (forests and rural areas) and did it change rural settlement patterns?
- Have the recreational functions of the “green” suburban areas of interest ceased to exist? If not, what is their present role?

*Marzena Makowska-Iskierka
Wydział Nauk Geograficznych
Uniwersytet Łódzki
ul. Kopcińskiego 31
90-142 Łódź
e-mail: marzenamak@wp.pl*